

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 341.222

П. Богуцький,кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений юрист України**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОЇ
(ВІЙСЬКОВОЇ) БЕЗПЕКИ: КОМПЛЕКСНІ ОЗНАКИ
МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНСТИТУТУ ПРАВА**

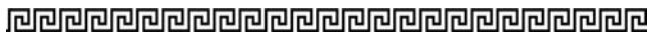
Воєнна безпека є наскрізною проблемою, яка стосується основ національної безпеки суспільства, організації та діяльності Збройних Сил України, передбачених чинним законодавством військових формувань, виконання військового обов'язку, проходження військової служби. Відтак сформований за допомогою власного правового режиму системний комплекс правових норм, які здійснюють регулювання публічних відносин щодо воєнної безпеки суспільства, у системі права України займає особливе місце.

Питання, що стосуються змістовної, сутнісної та функціональної характеристики воєнної безпеки, достатньо опрацьовані науковцями суміжних із юриспруденцією галузей науки. До цієї тематики звертались Г.М. Перепилиця, Е.А. Горбунов, В.І. Шарий, О.І. Гриненко, О.І. Затинайко та інші. Лише в поодиноких випадках правові проблеми воєнної безпеки знайшли відображення в роботах вітчизняних науковців, зокрема О.Г. Данільяна, В.А. Ліпкана, у контексті загальних питань національної безпеки.

Герменевтика воєнної безпеки виходить із нормативно-правового тлумачення цієї складної категорії. Відповідно до Воєнної доктрини України військова безпека держави визначається як стан захищеності національних інтересів, її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили. Проте варто звернутись до етимології, де поняття «воєнний» і «військовий» не є тотожними в контексті розуміння належності до війська – військовий – та до особливої сфери суспільного життя, пов'язаної з воєнним устроєм суспільства, – воєнний. Етимологічне правило порушується стосовно тлумачення воєнної безпеки, що стає винятком із цього правила.

Застосування Збройних Сил України, інших легітимно існуючих у суспільстві та в державному механізмі військових формувань є обов'язковим чинником для забезпечення, підтримання основ воєнної безпеки. Саме Збройні Сили України та інші військові формування є тією воєнною силою, яка має виключну здатність до збройного захисту суспільних інтересів від зовнішнього та внутрішнього посягання на територіальну цілісність, суверенітет держави. У такому розумінні застосування термінів «воєнна», «військова» стосовно безпеки має тотожний зміст і не є помилковим. Більш того, військова (воєнна) безпека – це стан захищеності суспільства від загроз воєнного характеру, від зовнішньої агресії проти суверенітету держави або ж від внутрішнього збройного посягання незаконних військових формувань, терористичних угруповань на територіальну цілісність держави, на основи конституційного устрою.

Військова безпека, на думку деяких науковців, – це динамічна система управління військово-політичною обстановкою з метою досягнення життєво важливих національних інтересів і національної безпеки країни шляхом використання політичних, економічних, соціальних і, власне, військових ресурсів країни в локальному, регіональному та глобальному масштабі [1, с. 22]. Таке визначення воєнної (військової) безпеки ґрунтується на функціональних чинниках, проте є занадто загальним, таким, що втрачає воєнну сутність, яка полягає у створенні належних умов для ліквідації воєнних загроз державі Збройними Силами України та утвореними відповідно до законодавства військовими формуваннями. Умови воєнного захисту держави формуються в геополітичному, економічному, науково-технічному просторах суспільного життя. Проте, на чому потрібно акцентувати,

головним залишається підготовка Збройних Сил України, інших військових формувань до виконання завдань щодо захисту держави від загроз воєнного характеру та захисту суверенітету, територіальної цілісності держави від загроз воєнного характеру з використанням воєнної сили.

Воєнна (військова) безпека як стан захищеності суспільства, держави від загроз воєнного характеру характеризується можливістю, здатністю Збройних Сил України, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань подолати воєнну загрозу із застосуванням воєнної сили. Збройні Сили України та інші утворені відповідно до вимог чинного законодавства військові формування за своїм змістом – системна сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями й призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. Таке визначення ґрунтується на положеннях законів України «Про Збройні Сили України» та «Про оборону України» й засвідчує очевидну та необхідну вимогу – здатність військових формувань виконати завдання за призначенням щодо подолання загроз воєнного характеру в цілому та в конкретних випадках виникнення таких загроз. За таких обставин потрібно розуміти, що військова безпека прямо залежить від рівня бойової готовності Збройних Сил України, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань, що не лише передбачає високу технічну оснащеність, забезпечення військових частин і підрозділів сучасною зброєю, технікою, але і якісну підготовку особового складу, професіоналізм командування, дисципліну та правопорядок серед військовослужбовців.

Правовий зміст національної безпеки засвідчує, що право військової безпеки посідає особливе, однак відокремлене місце серед інших чинників, які формують національну безпеку суспільства. Це зрозуміло, оскільки питання діяльності військових формувань, організації оборони та управління військами, їх підготовки, бойове застосування військ, виконання військового обов'язку мають виключну специфіку, яка унеможлиблює загальні правила та підходи щодо правового регулювання. У міждисциплінарній характеристиці воєнної безпеки необхідно виокремлювати участь правоохоронних органів спеціального призначення,

що утворені та діють у державному механізмі відповідно до положень Конституції, чинного законодавства.

До правоохоронних органів спеціального призначення відносять Службу безпеки України та Державну прикордонну службу України. Попри специфіку діяльності, визначену законами України «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу», концепція воєнної безпеки не може бути достатньою та не може відображати цілісно сутність цієї важливої суспільної діяльності без обов'язкового входження зазначених правоохоронних органів спеціального призначення до системи забезпечення воєнної безпеки.

Не можна ігнорувати та не приділяти достатньої уваги такому елементу у формуванні воєнної безпеки, як розвідувальне забезпечення, система отримання, обробки, аналізу та впровадження у воєнну діяльність достовірної, своєчасної інформації про стан, динаміку воєнних загроз на усіх етапах, стадіях, рівнях існування таких загроз. Відтак служби розвідки, або система розвідки, є складовою системи воєнної безпеки держави.

Привертає увагу той факт, що всі складові (компоненти) воєнної (військової) безпеки у формуванні єдиної системи об'єднує правовий режим військової служби, що відповідно до чинного законодавства передбачає проходження військової служби особами, які є активними, діяльними суб'єктами формування, підтримання воєнної безпеки та визначальними в реалізації її сутнісних характеристик. Щодо цього є декілька наукових і практичних позицій. Проте, на наше переконання, в умовах існування реальних загроз воєнній безпеці найбільш ефективним для участі громадян у ліквідації таких загроз є виключно правовий режим військової служби, який формує та визначає правовий статус відповідної категорії соціальних суб'єктів із-поміж громадян держави – військовослужбовців.

Основною метою забезпечення воєнної безпеки України є усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту національних інтересів.

Зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці України у воєнній сфері визначає Воєнна доктрина України. До зовнішніх загроз належать такі: недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки; можливість втягування України в протистояння іншим державам чи в регіональні війни; воєнно-політична нестабільність та конфлікти в сусідніх державах,

міжнародний тероризм, поширення незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин; нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, що призводить до порушення співвідношення сил, яке склалося; загрози воєнного характеру територіальній цілісності держави, можливість застосування воєнної сили та агресії сусідніх держав; незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону України.

Внутрішніми загрозами воєнного характеру вважаються такі: протиправна діяльність екстремістських, сепаратистських, радикальних релігійних організацій і створення терористичних організацій та не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; небезпечне зниження рівня забезпечення військовою й спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує послабленням їхньої боєздатності; повільне здійснення реформування Збройних Сил України оборонно-промислового комплексу, недостатнє фінансове забезпечення виконання відповідних програм; накопичення в Збройних Силах України надлишкової кількості застарілої військової техніки та озброєння, вибухових речовин; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених із військової служби, та членів їхніх сімей.

Воєнною доктриною визначаються базові концепції, а також умови забезпечення воєнної безпеки України, серед яких такі: зміцнення довіри між державами, послідовне зниження загрози використання воєнної сили, проведення політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО як основи загальноєвропейської системи безпеки; виконання міжнародних договорів України у сфері національної безпеки й оборони, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; підтримання на належному рівні оборонної достатності держави, боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань; запобігання можливій збройній агресії через її стримування воєнними й невоєнними засобами та протидія такій агресії; запобігання соціально-політичним, міжнаціональним, міжконфесійним конфліктам усередині держави та їх своєчасне вирішення; готовність держави до захисту населення від наслідків застосування звичайної зброї та зброї масового ураження.

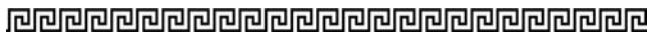
Зі зміною Воєнної доктрини держави можуть зазнати певних змін положення, що формують її змістовну частину, проте основні характеристики залишаються та

продовжують бути актуальними для сучасного стану захищеності України від воєнних загроз.

Складові забезпечення воєнної безпеки є різними залежно від мирного часу або ж періодів воєнної загрози чи війни. Серед таких складових у мирний час варто відмітити прогнозування й оцінку загроз воєнній безпеці України; прискорення реформування Збройних Сил України, інших військових формувань; охорону державного кордону, повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України, її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні й на континентальному шельфі та боротьбу з організованими злочинними угрупованнями, у тому числі міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України; виконання міжнародних договорів України у воєнній сфері; розвиток воєнної науки, формування науково-технічної й технологічної бази для створення високоефективних засобів збройної боротьби; технічна та логістична оснащеність Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення на рівні, що відповідає викликам та утворює необхідні умови для ліквідації воєнних загроз; впровадження системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законодавства військовими формуваннями, правоохоронними органами спеціального призначення; забезпечення соціального й правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, військово-патріотичне виховання громадян України, підготовку молоді до військової служби в Збройних Силах України, інших військових формуваннях.

У загрозовий період або ж на період війни складовими забезпечення воєнної безпеки є використання насамперед можливостей Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, інших структур колективної безпеки; проведення загальної або часткової мобілізації, повного або часткового стратегічного розгортання Збройних Сил України, інших військових формувань і приведення їх у готовність до виконання завдань, своєчасне введення воєнного стану в державі або в окремих її місцевостях; приведення в готовність підрозділів та органів управління територіальної оборони; посилення охорони та захист державного кордону України; локалізація збройного конфлікту й недопущення його переростання в локальну або регіональну війну; координація відповідно до законодавства діяльності й зосередження зусиль всіх органів держав-

ної влади, органів місцевої влади та місцевого самоврядування й громадян в інтересах ліквідації воєнного конфлікту й відсічі збройній агресії; переведення національної економіки, окремих її галузей, підприємств, у тому числі транспортних, і комунікацій на функціонування в умовах особливого періоду; відсіч збройній агресії, завдання ударів по найважливіших об'єктах і військах агресора з метою примушення його до відмови від дальшого ведення воєнних (бойових) дій на початковій стадії агресії й укладення миру на умовах, які відповідають національним інтересам України.

Необхідно зазначити, що правова невизначеність остаточних питань щодо належності України до військово-політичних блоків негативно позначається на якісних показниках реформування Збройних Сил України, їхньої структури та на термінах виконання програми реформування. У такому випадку йдеться навіть не про виконання конституційних положень про позаблоковий статус України (ст. 17, 18 Конституції України), про членство в Європейському Союзі та НАТО (ст. 8 Закону України «Про основинаціональної безпеки України»), що є питаннями політико-правового характеру, а насамперед про досягнення певних стандартів Збройних Сил України, їхнього технічного оснащення, людського потенціалу [2, с. 10–13]. З огляду на це організація Збройних Сил України, функціонування військових частин та установ, підготовка до військової служби громадян та виконання ними військового обов'язку стають елементами складної системи забезпечення військової безпеки й потребують особливого підходу до правового регулювання (правовстановлення та правозастосування).

Право військової безпеки відноситься до компонентів комплексної галузі військового права, а тому важливою виявляється його якісна характеристика, взаємозв'язок з іншими компонентами військового права, інституціональна та функціональна особливості. Вирішенню питання щодо місця права військової безпеки, його структурної оформленості в системі права та в системі комплексної галузі військового права потрібно приділити особливу увагу. Передусім необхідно пам'ятати, що компонентами галузі права є такі системні утворення, як підгалузі, інститути (міжгалузеві інститути), субінститути. Маємо виходити з того, що для інституту права (правового інституту) характерним є однорідність фактичного змісту, юридична єдність норм і законодавча відокремленість у межах певної галузі, а також у міжгалузевому просторі

(Ю.М. Оборотов). Цілком прийнятним буде такий підхід щодо визначення підгалузі права з тією різницею, що підгалузі формують певні інститути права таким чином, що утворені правові комплекси не можуть носити міжгалузевий характер, позаяк підгалузь є чітко визначеним компонентом тієї чи іншої галузі права.

Підгалузь права – це цілісна система правових норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин, зберігають характеристики основної галузі та наділені специфічними властивостями, що за відповідних умов можуть дати поштовх до перетворення їх ще на одну галузь права. Така системна цілісність є проблемною для характеристики права військової безпеки. Проте необхідно звернути увагу на важливу обставину – систему правової матерії, що формує, конкретизуючи правові системні комплекси від галузі до норми права, правовий режим, який знаходиться в основі поділу права на відповідні компоненти. Цей складний процес здійснюється за функціональними ознаками та демонструє інституційність права військової безпеки.

Незважаючи на те, що в межах галузі військового права формується та існує юридичний режим, який визначає статус суб'єктів військово-правових відносин, встановлює законні способи реалізації прав і виконання юридичних обов'язків громадянами, військовослужбовцями, органами військового управління, а також державно-правові засоби, спрямовані на неухильну реалізацію правових норм у конкретних військово-публічних відносинах, окрім цих загальних ознак, свої особливості має право військової безпеки. Галузь військового права містить повний набір юридичних засобів, націлених на забезпечення ефективної дії як галузі в цілому, так і кожного її компонента зокрема, у тому числі права військової безпеки як комплексного міжгалузевий інституту права. Отже, право військової безпеки зосереджує в собі основні ознаки загального для військового права правового режиму та водночас виявляє особливості, які дозволяють виокремити цей міжгалузевий інститут у системі права.

Варто зазначити, що право військової безпеки, його змістовні утворення, інститути та інші складові в системі правового забезпечення Воєнної організації держави мають особливе значення, проте, на чому наголошувалось, є найменш опрацьованими в загальнонотеоретичній та прикладній юриспруденції.

У наукових розробках проведено дослідження проблем визначення складу Воєнної організації держави, планування її розвит-

ку, окреслення функцій, до яких належать такі: стримування та відсіч збройної агресії проти України; боротьба з тероризмом і протидія незаконним збройним формуванням на території України; надання військової допомоги іншим державам та участь у міжнародних миротворчих операціях; а також додаткова функція – надання допомоги цивільному населенню, органам влади під час ліквідації надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру. Слід мати на увазі, що право військової безпеки знаходить свої витoki в конституційних положеннях стосовно оборони держави й з огляду на концептуальні засади національної безпеки може розглядатися як міжгалузевий інститут, а окремі нормативні утворення в його системі можуть мати не лише військово-правові, але й міжгалузеві характеристики.

Структуру права військової безпеки утворюють системні групи норм військового права, що здійснюють регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації, бойової підготовки, бойового чергування та несення спеціальних служб, територіальної оборони, бойового застосування військ (право війни, військово-оперативне право). Проте така структура права військової безпеки, або ж інституційна характеристика, є дещо спрощеною з огляду на його призначення (функціональність). Право військової безпеки є наскрізним міжгалузевим комплексним інститутом військового права.

Будь-який інститут військового права у своєму функціонуванні служить досягненню загальної мети – захисту держави, суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів та водночас забезпечує вирішення більш конкретних завдань на шляху досягнення цієї загальної мети. Так, очевидно, що безпосередньою метою правового регулювання інститутів права військової служби є забезпечення проходження військової служби, однак чи наважиться хтось заперечити той факт, що військова служба відіграє важливу роль у вирішенні питань військової безпеки. Це, до речі, стосується й інших інститутів військового права, проте в цій спільності мети правового регулювання ми знаходимо відмінності стосовно конкретизації як безпосередньої мети, так і предмета правового регулювання, а їхня єдність щодо забезпечення воєнної безпеки свідчить про взаємодію, взаємну залежність в досягненні спільної або ж загальної мети – військової безпеки суспільства. Інші інститути військового права є такими, що вчиняють логістичний вплив на право військової безпеки, формуючись навколо цього інституту права

як допоміжні системні утворення з ознаками субінститутів або ж інші правові утворення з ознаками міжгалузевих інститутів.

Отже, право воєнної (військової) безпеки як міжгалузевий інститут військового права є системним комплексом правових норм, які встановлюють правила та порядок формування, організації й взаємодії компонентів військової безпеки, застосування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань та у визначених випадках – правоохоронних органів спеціально призначення для захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів держави від загроз воєнного характеру.

Вирішення комплексу питань відмобілізування сил та ресурсів держави є складовою забезпечення військової безпеки (а отже, і національної), однак лише врегулювання порядку дій щодо мобілізації військових спеціалістів за їх безпосередньої участі може реально вплинути на ефективне вирішення цієї складної проблеми. Правовий інститут мобілізації та мобілізаційної підготовки, акумулюючи у своєму змісті відповідні правові норми, справляє організаційно-правовий вплив на всі механізми, задіяні в зазначених процесах мобілізації, а також на відносини публічного характеру, які при цьому виникають. Визначальною нормативною складовою інституту мобілізації та мобілізаційної підготовки в складі права військової безпеки й оборони є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Чимало спеціально-юридичних питань виникає під час бойового застосування військ. Право війни, або ж військово-оперативне право, ґрунтуючись на вимогах міжнародного гуманітарного права, містить особливі норми підготовки та проведення бойових операцій, у тому числі щодо використання бойової техніки та особового складу військовослужбовців. Не є випадковою наукова позиція, що ґрунтується, зокрема, на досвіді проведення бойових операцій Збройними Силами України та інших держав про обов'язкове залучення юридичних служб до розробки, проведення таких операцій, а також виокремлення оперативного права, що має регламентувати правове забезпечення військ (сил) в умовах збройного протистояння, як підгалузі військового права. На наш погляд, достатні підстави для визначення права війни (військово-оперативного права) як підгалузі військового права відсутні. Більш ґрунтовною є думка щодо визначення зазначеного системного правового комплексу міжгалузевим

інститутом, де зосереджуються норми міжнародного права (міжнародного гуманітарного права) та права війни (військово-оперативного права).

Варто окремо зупинитись на характеристиці права війни, норми якого забезпечують правове регулювання діяльності військових формувань, військовослужбовців під час збройного конфлікту (локальної, регіональної війни). Ф.Ф. Мартенс у теорії міжнародного права розрізняв військове поняття війни та, власне, правове й із цього приводу зазначав, що з точки зору міжнародного права війна розглядається як озброєна самопомога, до якої держави звертаються після використання всіх інших мирних і фактичних засобів урегулювання сутічок, а військове сприйняття війни ґрунтується на її розумінні як протистояння між державами, політичне зняття, замір досягнення поставленої державою мети. Узагальнене визначення війни, яке було б прийнятним для військових та юристів, засвідчує, що війна розглядається як озброєна боротьба між незалежними державами для охорони належних їм прав та інтересів [3, с. 326–327]. Необхідно погодитися з висловленою думкою про те, що право війни в об'єктивному розумінні – сукупність юридичних норм, законів і звичаїв, котрі визначають дії держав та їхніх збройних сил під час війни.

Дії держави як суб'єкта міжнародного права під час війни регулюються виключно нормами міжнародного публічного права. Водночас діяльність збройних сил держав-учасниць війни охоплюється правовим регулюванням військового права з використанням норм міжнародного гуманітарного права, яке фактично стає складовою внутрішньодержавного публічного (військового) права. За таких обставин сукупність правових норм, які здійснюють регулювання діяльності Збройних Сил держави під час війни, утворює відокремлене системне утворення з ознаками інституту військового права. Таким інституційним утворенням (інститутом права) у межах права військової безпеки постає інститут права війни (військово-оперативне право). Міжгалузеві ознаки цього правового утворення є очевидними.

Правовий режим права військової безпеки є спеціальним та забезпечує регулювання суспільних відносин, які виникають, діють у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних зі станом відкритої боротьби між державами із застосуванням різних видів озброєння. Водночас межі такої боротьби, застосування сили, озброєння визначаються нормами права, які носять ознаки імпе-

ративних приписів, заборони, обмеження, маючи на меті збереження життя мирного населення, осіб, які не належать до воюючих сторін та не входять до складу збройних сил, охорону навколишнього середовища, цінностей цивілізаційного характеру.

Зазначені обмеження не можуть не впливати на організацію та проведення бойових операцій, застосування зброї, бойової техніки. Військово-оперативне право справляє регулятивний вплив на формування та видання військових наказів на проведення бойових операцій під час воєнних дій, стає основою для оцінки відповідності військових наказів та їх виконання до вимог, імплементованих у внутрішнє законодавство з міжнародних норм, які містяться у відповідних Конвенціях.

Іншою, однак не менш характерною, є ситуація щодо вирішення правових питань бойової підготовки військовослужбовців у складі підрозділів та військових частин із застосуванням військової техніки, озброєння, задіянням літальних апаратів, ракетних комплексів тощо.

Порушення експлуатації військової техніки та використання зброї в мирний час призводять до надзвичайних подій із трагічними наслідками. У такому випадку йдеться не стільки про використання людиною об'єктів із підвищеною небезпекою, скільки про суворе дотримання правил такої експлуатації, проведення правової експертизи щодо можливості взагалі застосовувати під час навчань відповідну військову техніку, озброєння та чітке унормування дій стосовно застосування техніки, зброї, використання бойових припасів, вибухових речовин тощо. Право військової безпеки, маючи у своїй структурі системний комплекс норм права бойової підготовки військ, права війни (військово-оперативного права), завдяки задіянню механізмів правового регулювання, дії нормативно-ціннісної системи унеможливує довільне поведіння з елементами підвищеної небезпеки, якими є військова техніка, озброєння, з одночасним вирішенням питань зміцнення бойової готовності військових частин із метою забезпечення військової безпеки держави. Нормативну складову зазначеного інституту військового права, окрім Законів України «Про Збройні Сили України», «Про оборону України», утворюють численні нормативно-правові акти відомчого характеру, у тому числі Бойовий Статут, посібники та настанови з підготовки військових підрозділів тощо.

Важливим інституційним утворенням у системі права військової безпеки є сукупність правових норм, які регулюють

суспільні відносини щодо організації й здійснення бойового чергування Збройних Сил України. Відповідно до ст. 332 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України бойове чергування – це виконання бойового завдання. Бойове чергування здійснюється підрозділами всіх видів військ. Відтак правове регулювання бойового чергування забезпечують військовоправові норми, що зосереджені не лише в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, але й у відомчих нормативно-правових актах, у наказах і директивах Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, командувачів видів військ.

Нормативно-правові акти з питань бойового чергування мають обмежений доступ через зосередження таємної інформації. Особливу увагу в правовому регулюванні бойового чергування приділяють військовим частинам Повітряних Сил та Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Зазначене не є випадковим, оскільки стан охорони повітряного простору держави та морських кордонів безпосередньо впливає на стан захищеності держави, а отже, на рівень військової безпеки суспільства.

У юриспруденції пропонується визнати виключно адміністративно-правову природу національної безпеки, а відтак – військової безпеки, зосередивши всі аспекти цього складного феномена в адміністративній сфері правового регулювання [4, с. 120–121]. Проте за таких умов розмивається предмет правового регулювання, безпідставно об'єднуються різні сфери соціальної діяльності в одну, що унеможливляє наукову ідентифікацію правового режиму. У такий спосіб неможливо конкретизувати як механізми забезпечення національної безпеки, так і галузеву належність правового регулювання відносин цієї сфери, які безперечно є предметом публічного права та ґрунтуються на конституційних началах державного устрою.

Натомість військове право за допомогою власного правового режиму здійснює правове регулювання публічних відносин щодо військової безпеки для забезпечення захисту суспільства, держави від зовнішніх загроз суверенітету та цілісності держави, що є однією зі складових національної безпеки. Не випадковим є закріплення у Воєнній доктрині України серед основних принципів забезпечення воєнної безпеки принципу верховенства права. Тому зрозумілою є актуалізація доктринального освоєння військового права з метою його визнання як одного з важливих компонентів впливу на стан забезпечення воєнної безпеки.

Заснована на готовності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законодавства військових формувань до збройної відсічі воєнна (військова) безпека вимагає належної згуртованості військових підрозділів, високого рівня військової дисципліни та військового правопорядку. Військовий правопорядок стосовно своїх якісних ознак у системі правопорядку України започатковує вищий ступінь у виконанні правових приписів, що є однією з визначальних його сутнісних характеристик. Правопорушення у військовій сфері є не лише порушеннями норм права, утворюючи дефекти правореалізації, що відноситься до загальносоціальних негативних наслідків, але й утворюють суттєві прогалини на шляху досягнення стану захищеності держави, суверенітету, територіальної цілісності. Військовий правопорядок є складовою забезпечення військової безпеки суспільства.

Іншою особливістю військового правопорядку є апріорне унеможливлення зловживання військовим правом. Сфера військово-правового регулювання є тією частиною публічного устрою суспільства, яка зосереджує виключно силові механізми, закладені в основу Військової організації держави. Ось чому важливим питанням є вирішення проблеми щодо здійснення ефективного контролю та нагляду за дотриманням законів у воєнній сфері суспільства.

Військовий правопорядок виокремлюється в системі національного правопорядку завдяки суб'єктній складовій. Суб'єктами військового права, які діють у національній правовій системі, є певна визначена законодавством категорія громадян: військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти. Тому військовий правопорядок, маючи загальносоціальні ознаки, ґрунтується на виконанні правових приписів спеціальними суб'єктами права й залежить у своєму формуванні від активності саме цих, спеціально-визначених у законодавстві суб'єктів. Військовий правопорядок через особливості нормативних ознак військового права можна визначити як статутний порядок, зважаючи на ту обставину, що основні питання стосовно поведінки військовослужбовців викладені у військових статутах та насамперед у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України.

Привертає увагу полісуб'єктний та особливий склад органів, які діють у сфері військового правопорядку. Такими органами (суб'єктами військового правопорядку) є як командування військових формувань, так і спеціально уповноважені органи: підрозділи Військової служби правопоряд-

ку в Збройних Силах України, військової контррозвідки Служби безпеки України.

Наглядові повноваження за дотриманням законів суб'єктами військового правопорядку покладаються на органи прокуратури через функціональне задіяння органів військової прокуратури. Висока дисципліна військовослужбовців, військовий правопорядок забезпечуються кримінально-правовими заходами. У кримінальному законодавстві чітко визначено перелік військових кримінальних правопорушень, безпосередніми об'єктами посягання яких є встановлений порядок проходження військової служби, відносини підлеглості, статутні відносини між військовослужбовцями за умов відсутності підлеглості, військове майно, встановлені статутами й порадиниками правила несення служби тощо.

Публічні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням військових кримінальних правопорушень та притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності, набувають ознак військово-кримінальних відносин, які відтак стають предметом правового регулювання військово-кримінального права. Очевидним є те, що військово-кримінальне право правовими засобами забезпечує військовий правопорядок і, зрештою, формує спеціальні правові механізми для підтримання воєнної (військової) безпеки.

Ключові слова: правовий режим, система права, військово-кримінальне право, право військової безпеки, правовий режим військової служби, право мобілізаційної підготовки й мобілізації, право війни, військовий правопорядок.

Стаття присвячена дослідженню правової природи воєнної (військової) безпеки як комплексного міжгалузевого інституту в складі військового права. Розглянуто структуру права військової безпеки, показано взаємозв'язок і взаємодію компонентів військового права в здійсненні правового забезпечення воєн-

ної безпеки суспільства. Акцентовано на особливостях військового правопорядку та його значенні у формуванні воєнної (військової) безпеки.

Стаття посвящена исследованию правовой природы военной безопасности как комплексного межотраслевого института в составе военного права. Рассмотрена структура права военной безопасности, показана взаимосвязь и взаимодействие компонентов военного права в осуществлении правового обеспечения военной безопасности общества. Акцентировано на особенностях военного правопорядка и его значении в формировании военной безопасности.

The article investigates the legal nature of the military security as a complex interbranch Institute as part of military law. The structure of military security law is shown the relationship and interaction between the components of military law in the exercise of legal military security community. Attention is given to the specifics of military nomocracy and its role in shaping the military security.

Література

1. Горбунов Е.А. Самоорганизация систем и прогнозирование военно-политических и социальных аспектов / Е.А. Горбунов. – К. : Ника-Центр, 2005. – 312 с.
2. Затинайко О.І. Реформування Збройних Сил України в контексті глобальних викликів та інтеграції до євроатлантичної співдружності / О.І. Затинайко // Наука і оборона. – 2003. – № 4. – С. 24–33.
3. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов : в 2 т. / Ф.Ф. Мартенс ; под ред. и с библиогр. очерком д-ра юрид. наук, проф. В.А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2008. – Т. 1. – 2008. – 311 с.
4. Ліпкан В.С. Адміністративно-правова природа національної безпеки / В.С. Ліпкан // Право України. – 2007. – № 3. – С. 34–45.

